

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

ГУРОВА Т.Ю.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У сучасному полікультурному світі ідея добросусідства, тобто мирного спілкування між людьми з іншим світоглядом і традиціями розглядається як суспільно значуща цінність. Необхідність виховання толерантності в молодшого покоління пояснюється практичною значущістю цього феномену, оскільки конструктивний діалог між різними культурами в умовах плюралізму думок, інтересів і потреб стає запорукою виживання сучасної людини.

Аналіз наукової літератури показав, що сьогодні проблема толерантності є постійною темою дискусій політиків, громадських діячів, науковців (О. Асмолов, Л. Байбородова, В. Береговий, О. Брянцева, О. Бурлак, Р. Валітова, С. Герасимов, О. Грива, О. Клепцова, Е. Койкова, Ф. Малхозова, О. Матієнко, А. Погодіна, М. Рожков, Г. Солдатова, Ю. Тодорцева, Л. Шайгерова, О. Шарова, Г. Шеламова, та ін.) [1; 3; 4]. Для українського суспільства ця тема пов'язана насамперед із необхідністю подолання внутрішньої політичної, соціальної і релігійної роз'єднаності.

Мета статті – висвітлити результати проведеного дослідження з проблеми виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору.

У процесі дослідження було визначено, що існує взаємозв'язок між сучасними вимогами суспільства в гармонійних мирних стосунках і недостатньою розробленістю проблеми виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного простору причиною чого є відсутність цілісної системної концепції виховання толерантності молодших школярів, відсутність діагностичної роботи, критеріїв, показників сформованості толерантності молодших школярів. Складність вивчення толерантності молодших школярів зумовлена насамперед тим, що саме толерантність належить до сфери морально-етичних властивостей особистості, які не піддаються прямому кількісному вимірюванню та чіткому визначенню особливостей зовнішньої детермінації.

Актуальність вивчення та наукового дослідження проблеми толерантності спрямувала роботу до встановлення розуміння поняття “толерантність” в історії людства з метою визначення її ролі й місця в урегулюванні людських стосунків; обґрунтування змісту та структури толерантності; необхідності розробки категоріального апарату, який складається з понять

“толерантність”, “толерантність молодшого школяра”, “виховання толерантності”, “полікультурний освітній простір”, “толерантна поведінка”; а також до визначення критеріїв та показників для діагностики рівнів сформованості толерантності молодших школярів.

Вивчення наукових джерел показало, що вихованню толерантності, як основи мирного співіснування людей різних етнічних, національних або релігійних уявлень надається значна роль в теорії полікультурної освіти. На основі аналізу наукової філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури ми визначаємо поняття “толерантність” як: “інтегративну моральну цінність, що характеризується доброзичливим ставленням і вмінням визнавати погляди та вірування іншого, на основі впевненості у власній позиції; зацікавленістю в позиції іншого незалежно від його етнічної, національної або культурної приналежності, що передбачає вміння контролювати власну поведінку, а також вміння вести активний конструктивний діалог з метою розширення власного досвіду і знаходження компромісу”. Поняття “толерантність молодшого школяра” ми визначаємо як: “стійку особистісну властивість, що характеризується визнанням права на відмінність і вмінням доброзичливого ставлення до цінностей інших без збитку для власної особистості; сформованістю вмінь налагоджувати стосунки з іншими людьми шляхом діалогу; передбачає здатність регулювати прояв власних негативних емоційних і поведінкових реакцій на відмінність”. У проведеній дослідно-експериментальній роботі було схарактеризовано критерії сформованості толерантності молодших школярів (емоційно-когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-рефлексивний). Дослідження та ретельне вивчення психолого-педагогічних особливостей молодших школярів надали можливість виявити показники толерантності для дітей цього віку, а також визначити рівні її сформованості. Було встановлено, що емоційно-когнітивний критерій сформованості толерантності відображається в наявності в молодших школярів таких показників: усвідомленість власної національної належності, знання особливостей регіональних культурних традицій, розуміння поняття “толерантність” та “інтолерантність”; вміння проявляти емпатію, поважне ставлення і чуйність до співрозмовника; позитивна емоційна налаштованість і здатність до прояву стриманості в різних етнокультурних ситуаціях; вміння визнавати погляди і вірування іншого на основі впевненості у власній позиції. Показниками мотиваційно-цінісного критерію сформованості толерантності молодших школярів стали показники: вміння конструктивно співпрацювати для досягнення спільної мети; спрямованість інтересів молодших школярів на спілкування з представниками інших національних, етнічних, релігійних уявлень; зацікавленість в іншій людині, вміння слухати; наявність сформованих етичних і моральних уявлень про толерантну та інтолерантну поведінку. Сформованість толерантності за діяльнісно-рефлексивним критерієм визначалась сукупністю таких показників: вмінням будувати конструктивні стосунки з представниками різних етнокультурних уявлень; здатністю знаходити різні варіанти розв’язання проблемної ситуації; готовністю до

спілкування в різних етнокультурних умовах; вмінням оцінювати й аналізувати власні почуття, слова та вчинки. В результаті проведеної діагностики на констатувальному етапі експерименту ми отримали кількісні дані, які відобразили недостатню сформованість толерантності в учнів початкових класів. Так, переважна більшість молодших школярів експериментальної групи знаходились на середньому і початковому рівнях сформованості толерантності, що становило 85 учнів (34,98%) – середній рівень і 81 молодший школяр (33,3%) – з кількісними показниками початкового рівня. Високий рівень сформованості толерантності виявили 27 учнів – (11,11%), а на достатньому опинились 50 учнів – (20,58%). Загальний середній бал за показниками емоційно-когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-рефлексивного критеріїв становив 5,53 бала, що також підтвердило недостатній рівень сформованості толерантності молодших школярів.

Виходячи зі специфіки самої толерантності, а також психолого-педагогічних домінант виховання толерантності в учнів молодших класів, в процесі дослідження було уточнено функції, які відіграє толерантність у молодшому шкільному віці. До основних функцій толерантності було віднесено функцію стійкості, а також спонукальну, адаптаційну, нормативно-ціннісну, комунікативну, виховну та інтегровальну функції.

Визначено педагогічні умови виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору. До них віднесено: впровадження в навчально-виховний процес початкової школи методики виховання толерантності молодших школярів, спрямованої на ознайомлення з культурою, звичаями та традиціями різних народів, що включає методи та прийоми, що сприяють вихованню толерантної свідомості молодших школярів; стимулювання появи емоційного задоволення від процесу взаємодії та спілкування з представниками інших культурних звичок і традицій; організація спільної діяльності учнів з метою формування досвіду суспільної поведінки і розвитку таких якостей особистості молодшого школяра, як співдружність, привітне спілкування, підтримка, турботливе ставлення один до одного; формування вміння критичного осмислення власних поглядів і адекватної оцінки власної поведінки стосовно іншої людини.

До складових структури педагогічної моделі були включені: мета – виховання толерантної особистості молодшого школяра; зміст, функції та система взаємопов'язаних завдань, що підпорядковані меті; підходи та комплекс принципів, на яких ґрунтується виховання толерантності; педагогічні умови, форми та методи роботи; етапи впровадження методики виховання толерантності молодших школярів і прогнозований результат. Теоретична модель сприяла створенню методики виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору. Методи виховання толерантності молодших школярів було обрано відповідно до визначених педагогічних умов і поділено на чотири основні групи: 1) методи спрямовані на формування толерантної свідомості; 2) методи, стимулювання появи емоційного задоволення від спілкування і взаємодії;

3) методи організації спільної діяльності з метою накопичення соціального досвіду та формування моделей толерантної поведінки; 4) методи формування критичного мислення, загального соціального розвитку дитини і підвищення рівня рефлексії.

Для продуктивного виховання толерантності молодшого школяра нами було приділено значну увагу розробці програми факультативного курсу “Від культури спілкування – до культури толерантності”. Метою курсу стало виховання толерантності молодших школярів на основі формування їхніх уявлень про існування представників інших національностей, етнічних культур і релігій; формування у них поважного ставлення до всіх народів, що мешкають у регіоні, до їхньої історії, мови, культури, національної гідності; створення позитивних установок на визнання цінності представника та носія будь-якої культури на основі формування позитивного досвіду спілкування з людьми, різними за національними, етнічними, культурними або конфесійними уявленнями. Програма факультативних занять була спрямована на формування соціальної компетентності молодших школярів, тобто на накопичення знань, вмінь і навичок будувати позитивні стосунки в різноманітному світі людей, не схожих один на одного. Основними аспектами програми факультативних занять “Від культури спілкування – до культури толерантності” є підвищення етнічних, релігійних, культурних знань, а також знань міжособистісної взаємодії в учнів молодших класів; формування гуманних стосунків в учнівському колективі на основі створення ситуації успіху спілкування і позитивного емоційного мікроклімату; засвоєння толерантної моделі поведінки через набуття особистісного досвіду взаємодії з таким, що відрізняється, за рахунок засвоєння іншої культури.

На кожному з етапів впроваджуваної методики виховання толерантності молодших школярів враховувались психолого-педагогічні особливості учнів, а також реалізовувались зазначені вище педагогічні умови. Програму запропонованої методики можна використовувати для підготовки майбутніх вчителів початкових класів, ідеї методики можуть бути корисними для класних керівників, вчителів, які читають предмети в початковій школі, а також для батьків. Ефективність розроблених педагогічних умов було перевірено за допомогою методів повторної діагностики і методів статистичної обробки кількісних експериментальних даних [2; 5], які підтвердили тенденцію до зростання високого й достатнього рівнів сформованості толерантності молодших школярів і тенденцію до значного зменшення середнього й низького рівнів толерантності учнів молодших класів.

Так, під час констатувального обстеження за результатами показників трьох критеріїв дані початкового і середнього рівнів становили 33,3% – 81 учень і 34,98% 85 учнів, а на достатньому рівні були 50 учнів (20, 58%) і 27 учнів – (11,11%) з високим рівнем. Після впровадження методики виховання толерантності вищевказані дані суттєво змінилися. Кількість учнів високого рівня експериментальної групи зросла від 11,11% до 40,7% (99 учнів), а достатній рівень змінився з позиції 20,58% на 37,45% (91 учень)

на формувальному етапі. Відповідно, показники середнього і початкового рівнів знизились. Якщо на констатувальному етапі експерименту середній рівень становив 34,98%, то на формувальному – 15,64%. Відповідно, початковий рівень знизився з 33,33% до 6,17% (15 школярів). Слід зазначити, що деякі позитивні зміни були відзначені і в контрольній групі. Так, кількість учнів з початковим та середнім рівнем знизилась (з 32,92% до 27,5%) та з 35,39% до 34,9% відповідно, збільшилась кількість молодших школярів достатнього (з 20,58% до 23,05%) та високого (з 11,11% до 14,4%) рівнів. За допомогою поєднання кількісних і якісних методів діагностування було статистично доведено, що результати змін у сформованості толерантності молодших школярів експериментального класу залежать від впровадженої методики виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору, що було підтверджено отриманими даними. Вплив цієї методики досягає своєї мети – змінює поведінку дітей з інтолерантної на толерантну.

Висновки. У статті висвітлені результати дослідно-експериментальної роботи з проблеми виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору.

Література

1. Асмолов А.Г. Толерантность: от утопии – к реальности / А.Г. Асмолов // На пути к толерантному сознанию. – М. : Смысл, 2000. – 255 с.
2. Кыверялг А.А. Методы педагогического исследования / А.А. Кыверялг. – М. : Наука, 1979. – 584 с.
3. Матієнко О.С. Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / О.С. Матієнко. – К., 2006. – 17 с.
4. Погодина А.А. Подготовка будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / А.А. Погодина. – Ярославль, 2006. – 281 с.
5. Юр Г.О. Математична обробка табличних даних : навчально-методичний посібник / Г.О. Юр. – Краматорськ : КЕГІ, 2002. – 80 с.

ПОГРОМСЬКА Г.І.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ІЗ СІМ'ЄЮ ЯК ПРЕВЕНЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Протягом тривалого часу сім'я була й лишається соціальним фундаментом суспільства, головним осередком соціалізації особистості. Разом з тим у житті кожної родини виникають складні й суперечливі моменти, викликані як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, коли вона потребує соціально-педагогічної допомоги, підтримки та піклування. Особливо це стосується сімей, де є діти підліткового віку, оскільки саме вони через вікові особливості найбільш чутливо реагують на сімейні та суспільні негаразди, а невирішені проблеми, напружена психологічна атмосфера в родині, педагогічна некомпетентність і просто неувага батьків призводять до протесту, який дуже часто виявляється через девіантну поведінку. На цьо-